

Suat Özkan'ın Bakış Açısından Yaşlılık Olgusu

Uğur KESKİN¹

Öz

Bu çalışma, yaşlılık olgusuna/sürecine ilişkin olarak ileri sürülen olumlu ve olumsuz yaklaşımları belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yaşlılık olgusuna yönelik olarak gerek yazılı tarih boyunca ve gerekse çağdaş literatürde çok sayıda eser yazılmıştır. Karikatürist Suat Özkan, 1990'lı yıllarda "Kırık Leblebi" başlıklı karikatür çizimlerinde yaşlılık temasını işleyen karikatürler yayınlamıştır. Özkan, yıllara yayılan ve yüzlerce karikatürden oluşan bu geniş arşiv içinde yaşlılık olgusunu kapsayıcı ve kuşatıcı bir şekilde ele almıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik incelemesi tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada, Özkan'ın çizimleri, kökeni Antik Yunan sofist öğretisine dayanan düalist anlayışa dayalı olarak, yaşlılığa ilişkin olumlu ve olumsuz vurgulamaların işlendiği çizime dayalı anlatımlar, kategorizasyona tabi tutulmuştur. Sonuç olarak, Özkan'ın çizimlerinin olumlu ve olumsuz temalar bakımından dengeli bir dağılım ortaya koymakta olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yaşlılık alanındaki Türkçe literatürün, aktarmacılığa dayalı anlayışı benimsediği ve özellikle tarihsel süreç içinde yaşlılık olgusunu ele alan filozofların birincil kaynak eserleri üzerinde felsefi derinlik bakımından yeterli ölçülere sahip araştırmaların yürütülmediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Mizah, Suat Özkan.

Old Age from Suat Özkan's Perspective

Abstract

This study basically aims to determine positive and negative approaches towards "old age" concept / process. A lot of literary works have been written on "old age" concept throughout history as well as in today's modern literature. Caricaturist Suat Özkan published caricatures dealing with the theme "old age" under the title "Kırık Leblebi" in 1990s. Ozkan has covered and elaborated the concept of old age in this vast archive of years, spanning hundreds of cartoons. The results proved that this assumption was met successfully. The study uses discourse analysis method, which is a qualitative research method. The drawings by Suat Özkan were categorized in terms of positive and negative themes regarding "old age" and based on the dualist mentality of Ancient Greek sophist discipline. The results revealed that the drawings by Suat Özkan focused on both positive and negative themes in a balanced way. In addition, it was found that Turkish literature on "old age" mainly adopts a mentality based on eclecticism and lacks research that is quality enough in terms of the use of first hand resources written by philosophers as well as the presence of philosophical background.

Keywords: Old Age, Humor, Suat Özkan

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, ugurkeskin@anadolu.edu.tr

Bu makale URKUND programı yardımıyla intihale karşı kontrol edilmiştir.

Giriş

“Yaşlılık”, genç ve daha ileri yaşta olanların bireyüstü düzlemlerde karşılaştırılmaları sonucunda bu olguya ilişkin atıflar, basma-kalıp tipler ve önyargılar şeklinde ortaya çıkan bir kavram olarak gündeme gelmektedir. Yaşlılar bazen pozitif, bazen ise negatif özelliklerle anılmaktadırlar. Yaşlılara yönelik pozitif (yaşlılara saygı, tecrübe, bilgelik) ve negatif (muhafazakâr, ulusal, ekonomiye yük, öğrenme kabiliyeti olmayan) atıflar arasındaki gidiş gelişler şeklinde belirginlik kazanmaktadır (Tufan, 2014: 10).

Yukarıda aktarılan yaşlılık olgusuna ilişkin anlatım, yaşlılık olgusuna bakış açıları bakımından ikili bir ayrımın varlığını işaret etmektedir. Bu ayrımın düşünsel temellerine inildiğinde ise düalist bir yol ayrımının olduğu ve özünde birbirine karşıt iki yaklaşım olan “idealizm” ve “materyalizm” anlayışının belirginleştiği görülmektedir. İdealist anlayış, Platon’dan günümüze kadar yüzlerce düşünür ve yazar tarafından benimsenerek kuramsal ve yaşamsal alanlara taşınmıştır. Başta Aristoteles olmak üzere, bir diğer grup düşünür ve yazar ise, materyalist görüşün temsilcileri olarak düşünce ve eserlerini ortaya koymuşlardır. Bu makalede, Platon ile Aristoteles’in görüşleri doğrultusunda şekillenen bakış açılarının, “yaşlılık” olgusu özelindeki çağdaş yansımaları tartışılmıştır. Söz konusu tartışma (izah biçimi), kökeni, Antik Yunan Sofist öğretisi doğrultusunda (şekillenen ve Weber tarafından bilimsel literatüre kazandırılan “ideal tip” anlayışı ekseninde) yürütülmüştür.

Antik Çağlardan Günümüze Yaşlılık Olgusu

Kesinlikle kabul edilen bir şey varsa, o da, bugüne kadar incelenen bütün ilkel toplumlarda daima bir iktidar kişiselleşmesinin izlerine rastlandığıdır. Adına ister din adamları, büyücüler, aile reisleri, ister yaşlılar ya da yetenekliler densin, küçük bir grup, toplumda yönetimi elinde tutmuştur (Duverger, 1986: 8). Dünyanın en eski yazılı kaynaklarına ulaşılabilen medeniyetleri Mezopotamya’da kurulmuştur. Mezopotamya toplumlarındaki şehir devletleri, yaşlılar tarafından yönetilmiştir (Armstrong, 2006: 46). Bir diğer deyişle Mezopotamya medeniyetlerinde yaşlıların egemen olduğu yönetim biçimi yani gerontokrasi anlayışı benimsenmiştir. Bilindiği üzere gerontokrasi kavramı, genellikle üst düzey karar alma mercilerde ve yönetsel mekanizmaların başında en yaşlı erkeklerin hâkimiyetinin bulunduğu yönetim anlayışını ifade etmektedir.

Mezopotamya toplumlarına örnek teşkil etmesi bakımından, Sümer toplumuna bakıldığında, kent devletleri düzeninde yapılaşmış oldukları görülmektedir. Sümer kent devletleri, bir araya gelen yurttaşlar topluluğunca yönetilmiştir. Bu seçkin yurttaşların başında bir önder yönetici bulunmaktaydı. Sümerliler, tanrıların da liderlerinden kurulu Yüce Kurul tarafından yönetildiğine inanırlardı. Ayrıca yaşlılar ve önde gelenler toplumda siyasal bir ağırlık taşımaktaydı (Timuçin, 2000: 61).

Roma dönemindeki mitolojik anlayışa bakıldığında ise kapı tanrısı olarak bilinen İkiyüzlü Janus, dikkat çekmektedir. Biri öne biri arkaya bakan iki yüzü olan Janus’un genç yüzü

ileriye, geleceğe, yaşlı olan yüzü ise geriye, geçmişe bakmaktadır. Bu tür bir tanrı betimlemesi, Roma döneminde, tanrı Janus heykelleri aracılığıyla somut betimlemelere dönüştürülen anlayışın, insan yaşantısının gençlik ve yaşlılık dönemlerinin tipik niteliklerini yansıtmakta olduğu görülmektedir.

Yaşlılık olgusunun, Türk dünyasındaki en eski anlatılarına bakıldığında, Oğuz Kağan destanının Uluğ Türk'ünün şahsında ilk örneği görülen bilge devlet adamı, Manas'ta Bekay, Dede Korkut Destanında Dede Korkut, diğer anlatılarda ise İrkıl Ata, Yuşi Hoca gibi isimlerle anılmakta olduğu görülmektedir. Türklerin şaman ve kam geleneğinin devamını hatırlatan Korkut Ata profili, yaşlı, töreleri yürüten, doğaüstü ve doğa olayları arasındaki ilişkileri düzenleyen bir karakter olarak belirginlik kazanmaktadır (Yardımcı, 2007: 53). Özellikle Oğuz Kağan Destanı'nda yaygın bilinen şekliyle "Dede Korkut" adındaki *dede* kelimesinin "Korkut" adı kadar eski olmadığı ve efsanevi Korkut'un yaşlılığını nitelendirmek için asıl ada sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Dede Korkut; hükümdarlara öğüt veren ak saçlı, ak sakallı, engin bilgisi ve deneyimi olan, bilge Türk ihtiyarlarından biri olarak betimlenmektedir (Yılmaz, 2005: 15-16).

Yukarıdaki kısa anlatımlardan da anlaşılacağı üzere insanoğlu, yazılı olmayan devirlerden itibaren yaşlılık konusunda çeşitli anlayışları benimsemeye başlamışlardır. Yazılı kaynakların ortaya çıkması sonrasında ise tahlil edilebilir bilgi birikiminin en belirgin örnekleri Antik Yunan döneminden itibaren kendini gös-

termeye başlamıştır. Bu alanda yazılı eser bırakan filozofların başında Platon gelmektedir. Platon, *Devlet* adlı eserinde iş yapma konusunda öğrenmeyle elde edilenlerin, uygulamayla geliştirilebileceğini (2010: 223) ifade ederek tecrübenin önemini vurgulamış, özellikle yönetim kademelerinin emanet edilmesi gereken bireylerin, eğitim ve yaşın olgunlaştırdığı kişiler olması gerektiğini belirtmiştir (Platon, 2010: 221). Platon, yönetim alanında yaşlıların egemen olduğu gerontokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesi gerektiği vurgusunu, Sokrates ile Glaukon arasında geçen bir diyalog olarak şu şekilde aktarmıştır (Platon, 2010: 127):

Sokrates: Kimlerin yöneteceğini, kimlerin yönetileceğini saptamak gerekir değil mi?

Glaukon: Kuşkusuz evet.

Sokrates: Yaşlıların yönetmesi, gençlerin de yönetilmesi gerek besbelli.

Glaukon: Tabii.

Sokrates: Yaşlılar arasında da en iyilerinin.

Glaukon: Öyle.

Platon ile aynı dönemlerde yaşamış filozoflardan olan, hazırcevaplığıyla bilinen ve arkasında yazılı bir eser bırakmamış olan Sinoplu Diyojen de yaşlılık olgusuna olumlu yönleriyle bakmıştır. Üçüncü yüzyılda yaşamış olan Laeritos, felsefe dünyasını tanıtan en kapsamlı ve en temel kaynağı olan *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* adlı yapıtında Diyojen'in yaşlılık olgusuna bakışını şu şekilde ifade etmiştir (Laeritos, 2017: 265): "Yaşlı bir adamın, gerisini boş ver" diyenlere, "Ne yani?" diye karşılık verdi, "stadyum koşusuna çıksam, bitiş çizgisine yaklaştığımda boş vermem mi gerek, yoksa daha da çabalamam mı?"

Tevrat'ta yaşlıların saygınlığı ve bilgeliği üzerinde durulmaktadır (Lehr, 1994, aktaran, Güleç ve Tekbaş, 1997: 370). İslam dini, her kademedeki insana önem vermekte ve hiçbir insanı dışlamamaktadır. Kur'an'a göre yaşlı insan, çevresindeki insanlara her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu gerçekten hareketle, yaşlılara gereken ilgi ve sevginin gösterilmesi, onların bakımlarının sağlanması önemle istenmektedir (Abay ve Bekaroğlu Doğan, 2012: 44).

Romalı düşünür Marcus Tullius Cicero (M.Ö. 106-43), *Yaşlılık ve Dostluk* adlı eserini, isminden de anlaşılacağı üzere bu iki konuyu ele alacak şekilde başlıca iki bölümde kaleme almıştır. Tümüyle yaşlılık konusunu işlemiş olduğu kitabın birinci bölümünde Cicero, dengeli bir anlatım sergilemiş, yaşlılığın olumlu ve olumsuz yönlerini ayrıntılı olarak açıklamıştır (Cicero, 1998). Yaşlılığı, insanların başına çöken bir yük ve katlanılması gereken bir süreç olarak gören görüş ile; yaşlılığı hiçbir zaman yük olarak görmeyen, doğal zorunlulukların hiçbirinin kötü görülemeyeceği görüşünü karşılıklı olarak ortaya koymuştur. Ancak düşüncesizlerin yaşlılığını kolaylaştıracak avuntuları olmadığını, bilge insanın ise yaşlılığa uysallıkla ve sızlanmadan katlanacağını ifade etmiştir. Yaşlı bireylerin, tutkuların zincirinden kurtulduklarını, yaşlılığa ilişkin sızlanmaların tümüne yol açan suçun yaşta değil, insanın huyunda olduğunu ileri sürmüş, huysuzluk ve tersliğin insana her çağda olumsuz yansıtacağını belirtmiştir. Cicero, yaşlılık ile ilgili olarak değindiği her konuyu iki yönlü olarak ele almış fakat çoğunlukla olumlu pencereden bakarak yaşlılığı

olumlayan yönleri çok daha ön plana çıkarmıştır.

Thomas More, *Utopia* adlı eserinde, toplumsal yaşantıda görmüş olduğu bozuklukların yaşanmadığı ütopyik bir devlet hayalini betimlemiştir. İnsan yaşayışı bakımından birçok konuyu ele alan More, yaşlıları toplumda örnek teşkil edecek bir konumda ifade etmiş ve gençler üzerinde etkin rolleri bulunan bir konumda betimlemiştir. Bu etkin rol, toplu olarak yenilen yemek düzeninde bile kendini belli etmektedir. Aşağıdaki aktarım, söz konusu yemek yeme düzeni içinde yaşlılara atfedilen önemi açıklamaktadır (More, 2003: 87):

Yemek masasına çaprazlama yerleştirildiği için tüm salona hâkim olan şeref masasında, topluluğun en yaşlı iki üyesi yer alır. Gençlerin yanında yaşlılar sıralanır. Gençler, aralarında yaşlı insanlar bulunduğunda onlara duydukları saygıdan dolayı, uygunsuz söz ve davranışta bulunmaktan kaçınırlar çünkü masada söylenen herhangi bir söz ya da yapılan herhangi bir hareketin, gençlerin her iki yanında yer alan yaşlıların gözünden kaçması mümkün değildir.

Fransız filozof Bacon, *Denemeler* adlı kitabının "Gençlik Yaşlılık Üstüne" başlıklı bölümünde yaşlılığın verdiği olgunluğun, geçmiş deneyimlerinin alanına giren işlerde insana yol gösterebileceğini fakat yeni durumlar karşısında şaşırmalara yol açabileceğini ileri sürmüştür (Bacon, 1986: 213). Bacon'a göre gençler dik başlı davranmaktadırlar, yaşlılar ise hep eksiklikler bulmakta, uzun uzun danışmakta ve serüvene yanaşmamaktadırlar. Yaşlılarla gençlerden bir arada yararlanmak yerinde bir davranıştır. Zira böylece bu iki çağın karşılıklı iyi yönleri, eksik yönlerini gidermektedir. Bu durum, gençlerin yaşlılar iş başındayken onlardan çok

şey öğrenmelerini de sağlamaktadır. Yaşlılar yetkinin tadını çıkarırken, gençler de sevilmenin, beğenilmenin tadını çıkarabilmektedirler (Bacon, 1986: 214).

Yaşlılık, özellikle Doğu dünyasındaki düşünürlerin eserlerinde sıkça yer verilen bir konu olarak dikkat çekmektedir. İnsanlara, yöneticilere ve hükümdarlara yol gösterici niteliği bulunan nasihatname/pendname (öğüt verme) türü eserler, özel olarak bu amaçla kaleme alınmışlardır. Bu tür eserlerin çok sayıda olması, söz konusu eserlerden alıntı yaparak bu makaleye aktarılmasını olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle aşağıdaki anlatımlarda, sınırlı bazı örnekler vermekle yetinilmiştir.

On birinci yüzyıl düşünürlerinden olan Keykavus, öğüt kitabı olarak yazdığı eserinde, “Gençliği ve Yaşlılığı Bilmek”, “Zamanla Dolan Bardak” ve “İhtiyar ve Yay” başlıkları altında yaşlılık konularını ele almış, Aristoteles’ten ve diğer çeşitli anlatımlardan da örnekler vererek yaşlılığın, olumlu ve olumsuzluğa kaynaklık edebilecek yönlerini izah etmiştir (Keykavus, 2008: 59-63). Bir başka on birinci yüzyıl düşünürü Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig* adlı eserinin “Her Yaratılan, Vakti Gelince Ölümün Acısını Tadacaktır” başlıklı bölümünde yaşlılık sürecinin doğal ve bilinen yönlerine, geri döndürülemez oluşuna defaten değinmiştir. Hacip, eserinde hükümdar Gündoğdu ile veziri Ay-doldu isimli başlıca iki anlatım karakteri aracılığıyla öğütler vermiştir. Hacip’in Yaşlılığa ilişkin genelgeçer gerçeklikler ve öğütlerinin bir kısmı aşağıda aktarılmıştır (Hacip, 2005: 55-57):

*Yükselen her şey mutlaka bir gün alçalır.
Parlayan söner, yürüyen de yorularak çöker.
Kim bir şeyin zirvesine ulaşmayı düşünürse,
yükselmesinin sona erişini beklemiş demektir.
Kemale eren inişe başlar. Aydoldu her isteğine kavuşmuştu, mutluydu ama onunda inişi başlamıştı. Dolunayı yavaş yavaş küçülmeye başladı. Sıcak yaz günleri yerini kara kışa bıraktı. Günlük yaşayışındaki düzen bozuldu. Gönlüne sıkıntılar geldi. Organları arasında baş gösteren uyumsuzluktan ötürü gücü kuvveti kesildi. Beli büküldü, yemek bile yiyemez oldu... İnsan hiç ihtiyarlamayıp hep genç kalsa idi, o gençlik günleri ne güzel olurdu... Yükselen her şey düşmeye mahkumdur. Her yokuşun bir inişi, her tepenin bir çukuru vardır. Her sevincin bir kederi, her lezzetin bir acısı vardır.*

On ikinci yüzyılda Edip Ahmet Yükneki tarafından Doğu Türkçesi ile yazılmış olan *Atabetü'l Hakayık* adlı eser, yörenin yöneticisine sunulmuş bir ahlak ve öğüt kitabıdır. Öğütlerinde ileri sürdüğü görüşlerini, ayet ve hadislerle destekleyen Yükneki, kitabının “Dünya Bir Konak Yeridir” başlıklı bölümünde şu görüşlere yer vermiştir (Yükneki, 2009: 21-23): Genç, ihtiyarlar; yeni eskir; güçlü çöker, kuvveti gider... dolan her şey mutlaka azalır, tam olan da eksilir. Her mamur şey sonunda harap olur... Dünya, bir elinde bal tutarken diğer elinde ağı (zehir) sunar. Önce baldan bir parça tattırarak ağzını sulandırır, sonra da kadehine zehir koyarak sunar.

On ikinci yüzyıl İran edebiyatının önde gelen şairi olan Nizami, genel anlamda dünya hayatının geçiciliğini, özel olarak ise gençlik yıllarının hızla sona ererek yaşlılık dönemine girildiğini, yaşlılık döneminde de çeşitli olumsuzluklarla karşılaşmakta olduğunu eserinde işlemiştir (Nizami, 2009: 118-121; 158-163). Nizami ile yaklaşık olarak aynı devirde yaşamış olan Turtuşi’nin oldukça hacimli olan (Türkçe çevirisi 592 sayfa) *Siracu'l Müluk* adlı kitabı 64

başlıktan oluşmaktadır. “Hükümdarlara Öğütler” adlı başlık, kitabın ilk başlığı olup, 56 sayfalık hacmiyle, kitabın en kapsamlı bölümünü teşkil etmektedir. Turtuşî bu bölümde onlarca farklı kaynak ve örnek üzerinden gençlik-yaşlılık tezatını işlemiştir. Genel anlamda hayatın fani oluşunu vurgulamış, yaşlılık özelinde ise yaşlılığın beraberinde getirmiş olduğu eksiklik ve zorlukları ele almıştır (Turtuşî, 2011: 47-53).

On üçüncü yüzyılda yaşamış olan Mevlana, yaşlılığın kaynaklık ettiği fiziksel sorunlara değinmiştir (Mevlana, 2005: 92-93). Mevlana, eserleri ve düşüncesiyle birçok düşünürü etkilemiştir. Mevlana'dan yaklaşık iki yüzyıl sonra eserler veren Molla Cami, *Salaman ve Absal* adlı eserinde Mevlana'ya atıfta bulunmuştur (Molla Cami, 2004: 33). Mevlana ile benzer bir bakış açısına sahip olan Molla Cami de yaşlılık sürecine ilişkin olarak, yaşın ilerlemesi nedeniyle ortaya çıkan fiziksel ve düşünsel yetersizlikler konusuna vurgu yapmıştır (Molla Cami, 2004: 32-33).

On üçüncü yüzyıl düşünürlerinden olan Sadi Şirazi, sekiz ana bölümden oluşan *Gülistan* adlı eserinin altıncı bölümünü “Düşkünlük ve Yaşlılık” başlığı altında kaleme almıştır (Şirazi, 2005). Özellikle Doğu dünyası üzerinde derin izler bırakan ve divan şiiri üzerinde etkide bulunan Şirazi'nin kitapları birçok İslam ülkesinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Şirazi, *Gülistan* adlı kitabının altıncı bölümünde yaşlılığın hem

olumlu hem de olumsuz yönlerini ele alarak bu konuda dengeli bir anlatım ortaya koymuştur (Bkz. Şirazi, 2005: 197-204).

1421-1451 yılları arasında Osmanlı padişahı olan Sultan Murad Han (II. Murad), şehzade olan oğlu Fatih Sultan Mehmed'e ahlaki ve sosyal öğütler içeren *Nasihati Sultan Murad* adlı kitabı kaleme almıştır. Günümüz Türkçesine Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler olarak çevrilen kitap, görece² hacimli tek bir bölümden oluşmaktadır. Kitabın, günümüz Türkçesine çevrilen kısmı 51 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın ilk dört sayfası “Sunuş” kısmını teşkil etmekte, geri kalan kısım ise “İhtiyarlığın Övülmesi Üzerine” başlığını taşımaktadır. Sultan Murad Han, kitabının adından da anlaşıldığı üzere, yaşlılığı olumlayan ayrıntılı ve uzun anlatımlar gerçekleştirmiştir (Sultan Murad Han, 1978). Söz konusu olumlu anlatımların tam tersi sayılabilecek ve yaşlılığın neden olduğu olumsuzluklara ilişkin tek yanlı vurgulamalara ise Katip Çelebi'nin *Takvimü't Tevarih* adlı eserinde rastlanılmaktadır (Çetindağ, 2003. 148-149).

Çağdaş Literatürde Yaşlılık Olgusu

İkinci dünya savaşından sonra yaşlılık ile ilgili bilimsel çalışmalar giderek artmaya başlamış ve teoriler geliştirilmeye başlamıştır. Yaşlılık ile ilgili bilimsel çalışmalar, uzun süre tıp biliminin etki alanı içinde devam etmiş ve geliştirilen teoriler biyolojik temelli olmuştur.

² Tercüman Yayınları tarafından yayınlanan Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler adlı kitap, 19.5 X 13 cm ebatlarında bir okuma kitabıdır. İç kapak ve künyesi dahil 157 sayfadan oluşan kitabın başlangıç sayfalarında eser ve yazarı ile diğer genel bilgilere yer verilmiştir. Kitabın 41 ile 80. sayfaları, Osmanlıca

aslı olan “Nasihati Sultan Murad” başlığı altında yapılandırılmış, 81 ile 132. sayfalar ise “Bugünün Dilile” başlığını taşımaktadır. Kitabın geri kalan kısmı ise sözlük ve açıklamalar bölümünden oluşmaktadır.

Daha sonraki yıllarda ise yaşlılık konusundaki disiplinler arası çalışmalar giderek artmaya başlamıştır (Kulaksızoğlu ve Diğ., 2012: 14).

Yaşlılık, yaşamın tüm alanlarında yaygın bir kayıp duygusunun yaşandığı, kişinin bedensel, psikolojik ve sosyal bakımdan bağımsız olma durumunu kaybederek yeniden bağımlı duruma geçtikleri bir dönemdir ve kronolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutları olan bir süreçtir (Kalınkara, 2011: 8-9). Kronolojik yaşlanma, insanların doğumundan itibaren başlayan ve içinde bulunulan zamana kadar olan aralıkta yıllara bağlı olarak yaşlanmayı ifade ederken, yaşa bağlı olarak vücudun canlılığını yitirmesi, temel fonksiyonları yerine getirme kapasitesinde gerilemeler yaşayarak sağlık, işgücü ve görünüşünde meydana gelen değişimler ise biyolojik yaşlanma olarak ifade edilmektedir (Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015: 1).

Yaşlılık, yani ne zaman başladığı tam olarak bilinmeyen bu yaşam dönemi, eğer sosyolojik ve psikolojik perspektiften ele alınacak olursa, seksen yaşında da başlayabilmekte, çok daha erken yaşlarda da başlayabilmektedir (Tufan, 2003: 13). Bunun yanı sıra pek çok etmen yaşlanma hızını etkilemektedir. Genetik özellikler, yaşanılan çevre, yaşam biçimi, ekonomik durum, beslenme özellikleri, sigara alkol gibi alışkanlıklar, var olunan hastalıklar, geçirilen kazalar gibi durumlar da yaşlanmada rol oynayabilmektedir (Uçku, 2015: 4). Dolayısıyla, doğal bir süreç olan yaşlılığın, üzerinde tüm yönleriyle uzlaşmış bir tanımı ve kesin sınırlarla belirlenmiş bir dönemi bulunmamaktadır.

Yaşlılık, tarihsel süreçte çeşitlilik arz eden, kültürden kültüre değişik algılanan bir olgudur. Yaşlılığın bir “sorun” olarak araştırmalara konu edilmesi ve çeşitli yaklaşımlar doğrultusunda tartışılması oldukça yenidir. Günümüzde çalışma yaşamının baskınlığı nedeniyle gençlik yönelimli bir dünya örgütlenmiştir. İlerleme düşüncesine bağlılık, yaşça ileri olanların, yetersizliklerini ön plana çıkarmaya başlamıştır. Bu anlayış, Eksiklik Teorisi kapsamındaki düşünceler doğrultusunda şekillenmektedir (TÜBA, 2003: 9).

Yaşlılık ile ilgili olarak yapılan anlatımları, belirli teoriler altında ele alabilmek mümkündür. Yukarıdaki açıklamalar, yaşlılık ile ilgili olarak ortaya konulan ilk teori olan eksiklik teorisi ekseninde ifade edilmektedir. Eksiklik Teorisinin yanı sıra bu alanda ortaya çıkan teoriler içinde en fazla yankı uyandırmış olanlar Aktivite Teorisi (Etkinlik Teorisi) ve İlgisizlik (Disengagement) Teorisidir (Tufan, 2002: 122). Bu teoriler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Aktivite Teorisi, bireyin yaşamdan kopmasını normal ve doğal bir davranış olarak görmemekte, iyi ve başarılı bir yaşlanma için gereken şeyin, tam anlamıyla yaşama katılmaktan geçtiğini ileri sürmektedir. Eğer yaşlı birey yaşama katılmıyorsa, bunun ardında ya sağlık durumunun bozulması, ya yakınlarının kaybı ya da hayata katılım kanallarının tıkanması gibi faktörlerin var olduğu anlaşılması ve bunların giderilmesi gerekmektedir (TÜBA, 2003: 10).

Geri Çekilme Teorisi olarak da ifade edilebilen İlgisizlik Teorisi, yukarıda açıklanan Aktivite Teorisinin aşırı derecede idealist bir anlayışı benimsediği ve gerçeklikten uzaklaştığı

görüşünden hareket ederek bu teoriye tepki olarak geliştirilmiştir. Bu teoriye göre birey, yaşlılıkla birlikte sosyal rol ve görevlerden geri çekilmeye başlamaktadır. Bu durum, yaşlı birey açısından içsel bir süreç olarak ortaya çıkabileceği gibi, birey ile sosyal sistem arasındaki azalan etkileşimler nedeniyle karşılıklı olarak bir geri çekilme süreci olarak da ortaya çıkabilmektedir (Tufan, 2014: 16-17).

Bireylerin iş yapma biçimlerinin, genç veya yaşlı olmalarına bağlı olarak ne şekilde yansıdığına (özellikle yaşlı bireylerin, ihtiyatlı davranma adına fazlasıyla çekingen bir tutum sergileyebildiklerini) yönelik olarak çağdaş literatürde yaşlılık konusuna sadece bilimsel yayınlarda veya ders kitaplarında yer verilmemektedir. Ünlü hiciv şairi Namdar Rahmi Karatay da *Geçti Bor'un Pazarı* adlı şiir kitabında yaşlılık konusunu işlemiştir (Karatay, 2004: 11-12). Bu ve benzeri birçok örnekten de anlaşılacağı üzere yaşlılık olgusu, sadece akademik yayınlarda ele alınan bir konu olmanın dışında kadim bir konu olarak en eski çağlardan günümüze kadar üzerinde fikir yürütülen ve eserler yazılan alan olma niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Sosyal bilimlerde, model oluşturmak suretiyle belirli konulara yönelik izahların açıklayıcılığının artırılması amaçlanmaktadır. Geliştirilen bu tür modellerde -bilinçli bir tercih olarak ya da sezgisel olarak- “ideal tip” yaklaşımı ortaya konulmaktadır. Bu makalede, ideal tip yaklaşımı bilinçli bir tercih olarak benimsenerek ve mümkün olduğu ölçüde gri alanların azaltılması amaçlanarak çalışmanın odağı makul ölçüler dahilinde daraltılmaya çalışılmıştır.

Cevizci'nin (2000: 485) tanımına göre ideal tip; türünün yetkin örneği olan şey, kopya edilecek, kendisine öykünülecek model anlamına gelmektedir. “İdeal tip” yaklaşımı eksenli açıklama biçiminin kurucusu ve bilimsel literatüre kazandıran bilim adamı, Alman sosyolog Max Weber'dir. Weber, kapsamlı bir şekilde ele almış olduğu bürokrasi modeli aracılığıyla, ideal bir örgütün sahip bulunması gereken bürokratik yapılanmayı izah etmiştir. Bu yönüyle bakıldığında bürokrasi modeli, “olan”ı değil, “olması gereken”i ele almaktadır. Weber, bürokratik modelin olumlu yönlerine ağırlık vermiş, modelin uygulanmasından kaynaklanabilecek difonksiyonel sonuçlara değinmemiştir (Budak ve Budak, 2013: 64). İdeal bir yapıyı betimlemiş olmasına karşın Weber, bu tür bir ideale ulaşmanın kolay kolay mümkün olamayacağını bilecek kadar da gerçekçi bir düşünürdür. Weber, bürokrasiyi, kusursuz bir sistem olarak çok yetkin ve kapsamlı bir şekilde izah ettiği için, bürokrasi alanında kendisinin ardılı niteliğindeki bilimsel yayınları yapan yazarlar, ağırlıklı olarak bürokrasiyi değil, onun kusurlu yönü olan büropatolojiyi (teknokrasi, bürokratizm, formalizm, bürokratik sabotaj, bürokratik kolektivism, konformizm, ideopatoloji, sosyal yavaşlık, Oligarşinin Tunç Kanunu, Peter Prensibi, Parkinson Kanunu, Dilbert İlkesi gibi alanlarda) çalışmışlardır.

Yaşlılık dönemi, insan yaşamının doğal bir dönemini teşkil etmektedir. Yaşlılık döneminin olumlu yönlerini konu edinen her türlü aktarım, bu makaledeki anlatımların aydınlık yönüne ilişkin vurgulamaları teşkil etmekte ve doğal olarak da birçok olumlamaı beraberinde

getirmektedir. Olması gerekeni açıklayan Bürokrasi Modeli, bu makalenin düalist yaklaşımının olumlu bakışa sahip anlatımlarına örnek teşkil etmektedir. Düalist yaklaşımın diğer yüzü/kutbu olarak ifade edilebilecek olumsuz bakışa sahip anlatımlarını oluşturmaktadır. Yaşlılık olgusunun olumlu yönlerine ilişkin olarak ifade edilen bu vurgulara rağmen gerçeklik, birçok durumda farklı biçimlerde cereyan edebilmektedir. Dolayısıyla, yaşlılık olgusuna ilişkin olarak takınılan olumlu ve olumsuz tavırlar ve bu tavırlar doğrultusunda olarak ortaya çıkan davranışsal boyutlar, bu makalede ele alınan ve Özkan'a ait yazılı/görsel anlatımlar aracılığıyla ortaya konulmuştur.

Dünyanın ilk öğretmenleri olan Sofistler, öğrencilerinin, ele almış oldukları konunun iki tarafını da tartışmalarını istemişlerdir (Keskin, 2012: 205). Bu makalede, kökeni Antik Yunan'daki Sofistlere kadar dayanan bir yaklaşım benimsenmiştir. Daha çağdaş biçimiyle ifade etmek gerekirse bu makale, Weber'in "ideal tip" anlayışı doğrultusunda yaşlılık olgusuna yönelik tartışmaların iki zıt kutbunda yer alan görüşlere yer vermekte ve dikkatleri, bu iki uç nokta arasındaki dengeyi gözetme hususuna çekmektedir.

Felsefi kökenli bu tür açıklama biçimlerinden (Weber'in "Bürokrasi Modeli" örneğinde ve benzeri izahlarda da olduğu gibi); ikna etmekten ziyade, tartışma yapmak için faydalanılmaktadır. Bu tür izahlar, gerçekliklerden uzaklaştırabilecek olan görecelilik riskini taşımakta olsa da, yine Weber'den alınan "realist" öğretisi ile bu riski kolaylıkla ortadan kaldırmak

mümkün olabilmektedir (Keskin, 2017: 163-164).

Suat Özkan'ın Eserlerinde Yaşlılık Olgusuna İlişkin Olumlu ve Olumsuz Vurgulamalar

Bu alt başlığa kadar olan anlatımlarda, antik çağlardan günümüze kadarki süreçte yaşlılık olgusunun çeşitli yönlerini ele alan felsefi ve bilimsel yayımların kısa bir özetine yer verilmiştir. Bu ve müteakip alt başlıklarda ise karikatürist Özkan'ın bakış açısı özelinde yaşlılık olgusunun ne şekilde ele alındığı üzerinde durulmuştur. Özkan hakkında genel bilgiler verdikten sonra, öncelikle çizerin eserlerinde yaşlılık olgusuna ilişkin olumlu vurgulamaları, daha sonra ise olumsuz vurgulamaları ele alınmıştır.

Suat Özkan Hakkında Genel Bilgiler

Karikatüristler genellikle belirli konular üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Çizerlik yaşamlarının tümünde veya belirli dönemlerinde, belirlemiş oldukları alana yönelik olarak eserler vermektedirler. Suat Özkan, özellikle 1990'lı yıllarda yaşlı bireyleri konu alan yüzlerce karikatür çizimi ile bu alanda kendine özgü bir yer edinmiştir. Özkan, "Neden Hep Bunlar Benim Başıma Geliyor Hikâyeleri" başlığı altında yer vermiş olduğu karikatürlerinde, yaşlılar ile ilgili olarak başından geçen gerçek olayları/yaşanmışlıkları kaleme almıştır (Bkz. Özkan, 1996: 90-107). Özkan, "Dedeler" adlı karikatür bandında uzun yıllar süresince yaşlılık temalı karikatürler çizmiştir. Bu süreç içinde, yaşlılara yönelik olarak özel bir gözlem yeteneği kazanmış ve bunun beraberinde algıda seçicilik geliştir-

miştir. Dolayısıyla Özkan, yaşlılar ile ilgili birtakım yaşanmışlıkların neden hep kendisine rastladığını, bir karikatür çiziminde şu sözlerle ifade etmiştir (Özkan, 1996: 107): “Yaşlıları çizdim çizeli başıma hep böyle şeyler geliyor... Tuncay³ da Bezgin Bekir’i çizmeye başladıktan sonra evini su bastığı halde yataktan kalkmadan günlerce yarı uykulu halde olaya müdahale etmeden öylece kalmıştı.”

Özkan'ın Eserlerinde Yaşlılık Olgusuna İlişkin Olumlu Vurgulamalar

Yaşlı bireyler özelinde çizimler yapan Özkan, yıllarını adadığı bu süreçte, tek yanlı bir vurgulama içinde bulunmamıştır. Yıllara yayılan bu yüzlerce çizimde Özkan, doğal olarak yaşlılığın hem olumlu hem de olumsuz yönlerini işlemiştir. Yaşlılık olgusuna ilişkin olumlu vurgulamaların ön plana çıktığı çizimler ve bu çizimlerin kitap sayfa numaraları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Özkan'ın Eserlerindeki Yaşlılığa İlişkin Olumlu Anlatımların Konu Dağılımları

s/n	Yaşlılığa İlişkin Olumlu Vurgulamalar	Kitaptaki Sayfa Numarası ⁴
1	Çocuklara/gençlere iyi örnek olma ⁵	Özkan, 1996: 1; 59; 88; 103; 109; 121 Özkan, ty: 120-121, Özkan, 2014: 88
2	Maddi yönelimli olmama ⁶	Özkan, 1996: 1; 109, Özkan, ty: 19
3	Sağlık sorunu yaşamama	Özkan, 1996: 8; 121, Özkan, ty: 69
4	Ölüm korkusu yaşamama ⁷	Özkan, 1996: 6-7; 8; 14; 18; 21-22; 30; 42; 52; 77; 82, 95, Özkan, ty: 31; 38; 50; 75; 143
5	Yaşam koşullarına ve zamana uyum sağlama ⁸	Özkan, 1996: 15; 23; 24; 28; 39; 130, Özkan, ty: 115

³ “Bezgin Bekir” karikatür karakterinin çizeri olan karikatürist Tuncay Akgün kastedilmektedir.

⁴ Özkan'ın kitaplarındaki sayfalarda genellikle birden çok karikatür karesi yer aldığı için, aynı kitap sayfası içinde birden fazla temanın ele alındığı karikatürlerin yer alabilmesi mümkün olabilmektedir.

⁵ Özkan'ın kitaplarında birbirinden bağımsız çizim ve anlatımların sayfa numaraları noktalı virgül (;) ile ayrılmıştır. Anlatım bakımından birbirleri arasında

bağlantı bulunan ve müteakip kitap sayfalarında devam etmekte olan çizim ve anlatımların sayfa numaraları ise aralarında tire (-) işareti bulunacak şekilde yazılmıştır. Aynı durum, Tablo 2 için de geçerlidir.

⁶ Bu sayfalarda yer alan karikatürler, tablodaki 1. madde ile yakından ilişkilidir.

⁷ Yaşama bağlılık, yaşam sevgisi dolu olma, yaşam sevincini kaybetmeme.

⁸ Yaşlıların; çağdaş, tutucu olmayan, ileri görüşlü ve demokrat tavırlar sergilemeleri.

Evlatlarından veya diğer insanlardan iyi muamele görme	Özkan, 1996: 19; 33; 48; 65; 73; 74; 109; 133; 146; 147, Özkan, ty: 32; 75; 80; 118; 135
Çocuklarla/gençlerle olumlu iletişim kurma	Özkan, 1996: 3; 5; 10; 20; 30; 34; 36; 58; 79; 116; 117; 148, Özkan, ty: 30; 53; 69; 78; 79
Yaşlı olarak saygı ve hürmet görme	Özkan, 1996: 23; 119

Özkan'ın Eserlerinde Yaşlılık Olgusuna

İlişkin Olumsuz Vurgulamalar

Tablo 1’de altı adet ana madde (olumlu vurgulama) yer almakta, altıncı ana maddenin altında ise iki alt madde yer almaktadır. Tablo 2’de de altı adet ana madde (olumsuz vurgulama) yer almakla birlikte, Tablo 1’den farklı olarak üçüncü ve beşinci ana maddelerin altında alt maddelere yer verilmiştir. Tablo 2’deki altı ana madde, Tablo 1’de yer alan altı ana maddenin olumsuz karşıtı olarak yapılandırılmıştır. Tablo 1 ile Tablo 2 karşılaştırıldığında, Tablo 2’de sayısal anlamda çok daha fazla sayıda karikatür çiziminin yer almakta olduğu görülmektedir. Söz konusu sayısal farklılığın, yaşlılık olgusuna ilişkin olumsuzlukların, olumlu durumlardan çok daha fazla olduğu veya çizirin, yaşlılık olgusuna olumsuz bir bakış açısına sahip olduğu şeklinde yorumlanmaması gerekmektedir. Zira birinci ve ikinci ana maddeler olan “Çocuklara/gençlere iyi-kötü örnek olma” ve “Maddi yönelimli olmama - Maddiyata yönelme” konulu çizimlerde yaklaşık bir denge durumu gözlenmekte, dördüncü ana madde olan “Ölüm korkusu yaşamama - Ölüm korkusu yaşama” konulu çizimlerde ise olumlu vurgulama

lehine çok daha fazla çizime yer verildiği görülmektedir. Tablo 2’deki “Sağlık sorunu yaşama” ana maddesi, sayısal dengeyi, olumsuz vurgulamalar içeren çizimler lehine çeviriyor gibi gözükmektedir. Benzer durum, Tablo 2’nin beşinci maddesi olan “Yaşam koşullarına ve zamana uyum sağlayamama” vurgulaması için de geçerli olmaktadır. Söz konusu iki olumsuz vurgulamayı (üçüncü ve beşinci maddeleri), yaşlılığın getirmiş olduğu doğal bir durum olarak yorumlamak mümkün görünmektedir.

Tablolara ilişkin dikkat çekici olan husus, Tablo 2’deki altıncı ana madde olan “Evlatlarından veya diğer insanlardan kötü muamele görme” başlıklı vurgulamada göze çarpan sayısal farklılık olarak ön plana çıkmaktadır. Olumsuz vurgulamalar lehine ortaya çıkan bu farklılığı “doğal” olarak nitelendirebilmek mümkün olamamaktadır. Yaşlı bireylerin, evlatlarından kötü muamele görmeleri durumu elbette ki hiçbir temel insanlık değeri ile bağdaşmamaktadır fakat çizirin bu konuda yapmış olduğu tek yönlü vurgulamaların bu denli fazla olmasını, okuyucunun dikkatini bu hususa çekerek, yaşlıların, zaman zaman evlatlarından veya çevrelerindeki diğer bireylerden kötü muamelelerle

karşılaşabildikleri yönündeki farkındalığı artırma gayreti olarak değerlendirebilmek olası görünmektedir. Örneğin banka kuyruğundaki yaşlı bireylerin, kötü niyetli insanlar tarafından

dolandırılması gibi konuları işleyen karikatür çizimlerini, bu konuda farkındalık geliştirmeye yönelik çizimler olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.

Tablo 2: Özkan'ın Eserlerindeki Yaşlılığa İlişkin Olumsuz Anlatımların Konu Dağılımları

S/N	Yaşlılığa İlişkin Olumsuz Vurgulamalar	Kitaptaki Sayfa Numarası
1	Çocuklara/gençlere kötü örnek olma	Özkan, 1996: 118; 121; 123, Özkan, ty ⁹ : 7; 31; 107; 115; 119; 122; 123, Özkan, 2004: 203
2	Maddiyata yönelme	Özkan, 1996: 3; 61; 62; 66, Özkan, ty: 18
3	Sağlık sorunu yaşama	
	İşitme	Özkan, 2014: 32; 54-56, Özkan, ty: 5; 27; 131
	Alzheimer ve bunama	Özkan, 1996: 37; 52, Özkan, ty: 28; 51, Özkan, 2014: 11; 33; 84
	Cinsel sağlık sorunları	Özkan, 1996: 4; 50, Özkan, ty: 7; 13; 74; 82; 83; 90
	Psikolojik rahatsızlıklar	Özkan, 1996: 35; 56-57; 84, Özkan, ty: 57; 96
	Yaşlılığa bağlı diğer sağlık sorunları	Özkan, 1996: 8; 10; 32; 60, Özkan, ty: 10-11; 21; 42; 47; 54; 65; 101; 102; 113; 153; 155, Özkan, 2014: 97
4	Ölüm korkusu yaşama	Özkan, 1996: 14; Özkan, 2014: 25; 127, Özkan, ty: 136
5	Yaşam koşullarına ve zamana uyum sağlayamama	
	Muhafazakârlık, esnek olmama	Özkan, 1996: 1; 2; 12-13; 70; 81; 125; 144, Özkan, ty: 55; 71; 81; 88; 108; 141

⁹ Bu kitapta sayfa numaraları yer almamakta olup, bu makalede verilen numaralar, kitabın kapak sayfasından sonraki sayfalardan başlanılarak verilmiştir. Ayrıca, yayınevi yetkililerinden, basım yılı bilgisi bulunmayan bu kitabın, 1998-2000 yılları arasında basılmış olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

	Sosyal statünün dışına çıkarak farklı rollere bürünme ¹⁰	Özkan, 1996: 28; 29; 30; 33; 40; 62; 65; 71-72; 73; 97; 118; 124, Özkan, ty: 9; 24; 77; 116; 145
	Alınan davranışlar sergileme	Özkan, 1996: 18; 34, Özkan, ty: 101; 118; 124-125
6	Evlatlarından veya diğer insanlardan kötü muamele görme	Özkan, 1996: 32; 46; 64; 67-69; 76; 78 ¹¹ ; 80; 93-94; 98; 100-101; 104; 108; 115; 118; 134; 140-141, Özkan, ty: 35; 36; 40-41; 48; 86-87; 94; 110; 113; 138-139
	Kuşak çatışması yaşama (nesiller arası anlayış farklılıklarının olumsuz yansımaları)	Özkan, 1996: 10; , Özkan, 2014: 46; 47; 61; 63; 70; 84; Özkan, ty: 25; 49; 55; 63; 67; 70; 89; 154
	Çocuklarla/gençlerle iletişim engelleri, iletişim kopuğu yaşama	Özkan, 1996: 25; 37; 40; 45; 59; 62; 126, Özkan, ty: 21; 44; 98-99
	Yaşlılara karşı ilgisiz/kayıtsız veya saygısız davranışlarla karşılaşma	Özkan, 1996: 9; 23; 90-91; 145, Özkan, ty: 113; 117; 136
	Huzurevi ortamlarında olumsuzluklar yaşama ¹²	Özkan, 1996: 11; 15; 19; 29; 35; 75; 85-86; 100-101; 102; 115; 127-128, Özkan, ty: 53; 105; 109

Mizahi anlatımlarda abartı unsuru her zaman için yer almakta olduğu için Özkan'ın karikatürlerinde de sıklıkla abartı unsuru ile karşılaşmaktadır. Örneğin, evlatların veya diğer insanların yaşlılara karşı kötü muamelelerde bulunması konusu, aşırıya kaçan boyutlara taşınabilmektedir. Bu tür aşırılıklara, olumsuzlukların arzu edilmesi anlamında değil, ele alınan konularda farkındalık sağlamaya yönelik olarak çizer tarafından, yapılan tek yanlı vurgulamaları güçlendirme amacıyla başvurulmaktadır.

Tablo 1'de verilen ve Özkan'ın yaşlılığa ilişkin olumlu vurgulamalarını içeren karikatür çizimlerine örnek teşkil etmesi bakımından aşağıdaki Resim 1 görseli aktarılmıştır. Bu görselde, çevreci bir gazetenin muhabiri olarak betimlenen genç erkek karikatür karakteri, yaşlı bir erkek karikatür karakterine şunu sormaktadır:

¹⁰ Gerileme davranışı: Çocuk, ergen veya genç birey davranışları sergileme.

¹¹ Bu karikatür, aynı kitabın 143. sayfasında mükerrer olarak yer almaktadır.

¹² İlgisizlik, ihmâl veya diğer nedenlerden dolayı huzurevi ortamlarında bulunma nedeniyle, bu ortamlardaki genel olumsuzluklardan etkilenme.

Genç Erkek Karakter: İyi günler efendim. Çevreyle ilgileniyor musunuz?

Yaşlı erkek karikatür karakteri, bu soruya şu şekilde karşılık vermektedir:

Yaşlı Erkek Karakter: İlgilenmez miyim canım, Karacaahmet'teki selvi ağaçları, mezarlıklardaki çeşit çeşit topraklar... Hepsiyle çok yakından ilgileniyorum...

Yaşlı erkek karakterin bu sözleri ve vücut dili, ölüm korkusu yaşamadığını, ölüm gerçekliği ile barışık bir ruh haline sahip bulunduğunu betimleyen bir anlatımı gözler önüne sermektedir.

Resim 1: Özkan'ın Yaşlılığa İlişkin Olumlu Vurgulamalar İçeren Bir Karikatür Örneği (Özkan, 1996: 18)

Tablo 2'de verilen ve Özkan'ın, yaşlılığa ilişkin olumsuz vurgulamalarına örnek teşkil eden karikatür çizimlerine örnek olması bakımından aşağıdaki Resim 2 görseli aktarılmıştır. Bu görselde, endişeli bir vücut diline sahip yaşlı bir erkek karakteri betimlenmektedir. Karakterin sözleri, ölüm korkusunun kaynaklık etmiş olduğu bir ruh hali içinde bulunduğunu ve ölüm meleğini (Azrail) tarif eden birtakım halüsinasyonlar gördüğünü ortaya çıkarmaktadır.

Resim 2: Özkan'ın Yaşlılığa İlişkin Olumsuz Vurgulamalar İçeren Bir Karikatür Örneği (Özkan, 1996: 84)

Resim 2'deki yaşlı erkek karakteri, kendisini ölüm meleğinden korumaları için, üç adet yakın koruma edinmiştir. Yaşlı erkek karakter ile yakın korumaları arasında, aşağıda aktarılan diyalog geçmektedir:

Yaşlı Erkek Karakter: Elinde tırpanla dolaşıyo, kurukafası var, iskeletor gibi bişi gördüğünüzü yerde işini bitirin...

Yakın Koruma Karakteri: Okey Boss, geleceği varsa göreceği de var..

Resim 1 ve Resim 2, bu makaledeki başlıca iki tablonun (Tablo 1 ve Tablo 2) dördüncü maddeleri olan “Ölüm korkusu yaşamama/yaşama” ayrımını gözler önüne sermektedir. Her türlü yaşamsal olguda olduğu gibi, ölüm korkusu hususunda da bireysel farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkabilecek tepki farklılıklarını göstermesi bakımından bu iki karikatür çizimi, yaşlı bireylerin, kendi gerçekliklerine ilişkin bireysel yaklaşım farklarını da ortaya koymaktadır. Bu durum ise, birbirini yadsıyan söz konusu iki zıt görüşün, Özkan’ın kitaplarının¹³ farklı sayfalarına ne denli farklı biçimlerde (düalizm) yansımakta olduğu açıkça göstermektedir.

Tablo 1 ve Tablo 2, Özkan’ın çizimlerine konu ettiği başlıca temaların olumlu ve olumsuz yönlerini tümüyle ortaya koymaktadır. Özkan, yaşlı bireylerin, geçmiş yaşamlarında yapmış oldukları hatalara üzüldükleri çizimlere nadiren de olsa yer vermiştir (Özkan, 1996: 16¹⁴; 89; 111; 120; 139; 149). Bu çizimler, Tablo 1 ve Tablo 2’de yer alan başlıklar içine uygun bir şekilde eklenemediği için burada ayrıca açıklanmıştır. Bu karikatürlerde, yaşlı bireylerin, gençlik yıllarında yapmış oldukları hatalı davranışlarına veya vermiş oldukları yanlış kararlarına hayıflanma davranışları

betimlenmektedir. Yapılan hataların ya da verilen kararların olumsuz etkilerini görmeye başlamış olmanın verdiği pişmanlıkları yaşama, geçmişte sergilenmiş olunan rasyonel olmayan davranışların olumsuzluklarının ortaya çıkmaya başlamasının kaynaklık etmiş olduğu rahatsızlıklar, söz konusu karikatürlerin ana vurgusunu teşkil etmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Karikatürist Özkan, yaşlılık konusuna, meslek yaşantısı içinde özel bir yer vermiş, bu tema üzerine yüzlerce çizim yapmıştır. Yaşlılık sürecine ilişkin çizimlerini kitaplaştıran Özkan’ın *Dedeler* adlı kitabında kapak sayfası dahil toplam 429 çizim karesi yer almakta, *Dedeler 2* adlı kitabında ise kapak sayfası dahil toplam 330 çizim karesi yer almaktadır. Özkan’ın 2004 basımı *Kırık Leblebi 3* adlı kitabı, yaşlılık özelinde hazırlanmamış olmasına karşın bu kitapta az sayıda da olsa yaşlı bireylerin betimlendiği karikatür karelerinin yer almakta olduğu görülmektedir¹⁵. Özkan’ın, farklı bir yayınevinden yayınladığı ve aynı adı taşıyan 2014 basımı bir diğer kitabı olan *Kırık Leblebi* kitabında ise 24 adet karikatür karesinde yaşlı bireylerin betimlendiği görülmektedir¹⁶.

Özkan, kaleme aldığı çizimlerde bazı durum ve olayları tek bir karikatür karesiyle betimlemiş, bazı durum veya olayları ise birden

¹³ Resim 1 ve Resim 2’deki örnekler, bilinçli olarak *Kırık Leblebi Dedeler* kitabından seçilmiş ve böylelikle, ifade edilen düalitenin, aynı kitap içinde bile ortaya çıkabildiği ima edilmiştir.

¹⁴ Bu karikatür, aynı kitabın 77. sayfasında mükerrer olarak yer almaktadır.

¹⁵ 118, 123 ve 203. sayfalarda yaşlı birey çizimlerine yer verilmiştir fakat sadece 203. sayfadaki çizim, bu çalışmadaki yaşlılığa ilişkin olumlu-olumsuz vurgulama kapsamına girmektedir çünkü diğer çizimler

yaşlılık konusunda nötr bir özelliğe sahip bulunmaktadır.

¹⁶ Söz konusu karikatür çizimlerinin yer verildiği sayfa numaraları şunlardır: 10, 11, 25, 31, 32, 33, 37, 46, 47, 49, 56, 59, 61, 72, 82, 88, 93, 97, 99, 103, 108, 127 (kitabın 25 ve 82. sayfalarındaki çizimler iki kareden oluşmaktadır). Bu makale kapsamındaki kategoriler içinde yer alan çizimlerin sayfa numaraları Tablo 1 ve Tablo 2’de verilmiştir.

çok ardışık karelerle betimlemiştir. Özkan'ın yaşlılık konusunu odak noktasına almış olması ve bu alanda yüzlerce çizimin altına imza atmış olması, bu alandaki ciddi bir külliyatı ifade etmekte, bu nedenle de bütüncül bir resim ortaya koyan bir niteliğe sahip bulunmaktadır.

Bu makalede, aktif çizerlik yaşamı devam etmekte olan Özkan'a ait karikatürler ele alınmış ve bu karikatürlerde işlemiş olduğu yaşlılık olgusuna ilişkin olumlu ve olumsuz hususlar kategorize edilmiştir. Bu makale, çizerin 1996 ile 2014 yılları arasında yayınlamış olduğu 4 adet kitabında (teknik anlamda karikatür albümü olarak isimlendirilen) yer alan karikatürler ile sınırlandırılmıştır çünkü özellikle *Dedeler* ve *Dedeler 2* kitaplarındaki toplam 786 adet karikatür karesi, bu çalışma için veri doygunluğunu sağlamış bulunmaktadır. Dolayısıyla, Özkan'ın dergilerde yayınladığı fakat kitap haline getirmedeği ya da 2014 yılı sonrasında çizmiş olduğu karikatürler, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Yöntem olarak, düalist anlayışın esas alınarak yürütüldüğü bu incelemede, Özkan'ın kitaplarında yaşlılık olgusuna ilişkin altı adet ana temanın ağırlık kazandığı belirlenmiştir. Bu temaların olumlu ve olumsuz yönleri ayrı ayrı tablolaştırılarak ve yorumlanarak okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Yaşlılık olgusuna ilişkin olumlu ve olumsuz unsurlar/hususlar arasında genel anlamda bir denge söz konusu olduğu, buna karşın, altışar adet unsurun alt başlıklarında doğal birtakım farklılıkların ortaya çıkmakta olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada, teorik öngöründe düşünülmeyen ilave bazı sonuçlara da ulaşılmıştır. Bu

makaleyi kaleme alan yazar, gerontoloji veya geriatri gibi alanlarda uzman olmayıp, farklı bir sosyal bilim uzmanlık alanına sahip bulunduğu için yaşlılık ile ilgili literatür taramasını, bu çalışma sürecinde gerçekleştirmiştir. Literatür taramasında, yaşlılıkla ilgili Türkçe literatürün genel anlamda aktarmacılığa dayalı olarak biçimlendiği gözlemlenmiştir. İnsanlığın kadim konularından biri olan yaşlılık olgusunun ilk çağlardan günümüze kadar yüzlerce filozof ve yazar tarafından ele alındığı bilinmektedir. Yaşlılık ile ilgili olarak yapılan Türkçe bilimsel yayınlar incelendiğinde, spesifik olarak ele alınan yaşlılık ile ilgili konudan önce, yaşlılık ile ilgili genel kavramsal bilgiler verilerek bilimsel çalışmaya giriş yapılmaktadır. Bu hususta biraz daha titiz yürütülmeye çalışılan yayınlarda ise başvurulabilecek mümkün olan en eski kaynak esere doğru gidilmekte ve yaşlılık konusunda birincil kaynak eser olarak Platon, Hipokrat, Cicero gibi filozofların eserleri ve dini kaynaklar referans gösterilmektedir. Buna karşın söz konusu anlatımların, yabancı kaynaklardan sadece aktarıldığı, sözü edilen birincil kaynak eserlerden yapılan aktarmaların doğruluğunu teyit edici bir çalışmaya yönelinmediği, dolayısıyla da söz konusu birincil kaynak eserlerin, Türkçe bilimsel yayınların kaynakçasında yer almadığı görülmektedir. Aslına bakılırsa anılan birincil kaynak eserler, telif sorunu bulunmadığı için ve onlarca farklı yayınevi tarafından Türkçe baskıları yapıldığı için erişim zorluğu bulunmayan, edinme maliyetleri düşük olan temel eserlerdir. Dolayısıyla, bu temel eserlerin bile inceleme zahmetine katlanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu da yaşlılık alanındaki Türkçe bilimsel yayın-

ların filozofisinin henüz yeterli bir düzeyde bulunmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle Doğu dünyasında¹⁷ nasihatname/pendname (öğüt kitabı) geleneğinde yüzlerce eser yazılmış olup, çalışma hacmi ve amacı bakımından kendine özgü kısıtları bulunan mikroanalitik bir çalışma olan bu makalede söz konusu eserlerin sadece sınırlı bir kısmına, sınırlı ölçülerde (“Antik Çağlardan Günümüze Yaşlılık Olgusu” başlığı altında) yer verilebilmiştir. Sonuç olarak, yüzlerce filozofa ait birincil kaynak eser, kütüphane, sahaf ve kitapçıların raflarını doldurmayken, yaşlılık ile ilgili olarak yapılan Türkçe bilimsel çalışmaların kaynakçasında ikincil kaynak eserlerin yer alıyor olması durumu, bir an önce giderilmesi gereken bir eksiklik ve doldurulması gereken bir boşluk olarak bilim insanlarının dikkatini çekmeyi beklemektedir.

Kaynakça

Abay, Ali Rıza ve Bekaroğlu Doğan, Yüksel, (2012) *İstanbul Yaşlılık Çalıştayı Kitabı*, İstanbul Darülaceze Müdürlüğü Yayın No: 5, İstanbul.

Armstrong, Karen (2006) *Mitlerin Kısa Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Merkez Kitaplar, İstanbul.

Bacon, Francis (1986) *Denemeler*, Çev. Akşit Gökçürk, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Cevzici, Ahmet (2000) *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Cicero, (1998) *Yaşlılık ve Dostluk*, Çev. Ayşe Sarıgöllü ve Türkan Tunga, Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık,

Çetindağ, Yusuf (2003) *Şark Klasiklerinden Seçmeler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Duverger, Maurice (1986) *Siyasal Rejimler*, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Hacip, Yusuf Has (2005) *Kutadgu Bilig*, Güçlü Yayıncılık, İstanbul.

Güleç, Mahir ve Tekbaş, Ömer Faruk, (1997) “Sağlık Perspektifinden Yaşlılık”, *T Klin Tıp Bilimleri*, 17, ss. 369-378.

İbn Zafer, (2009) *Adil Hükümdar*, (Haz. Joseph A. Kechichian ve R. Hrair Dekmejian), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

Kalınkara, Velittin (2011) *Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi*, Nobel Yayınları, Ankara.

Karatay, Namdar Rahmi (2004) *Geçti Bor'un Pazarı*, Yaba Yayınları, İstanbul.

Keskin, Uğur (2012) *Yönetim Felsefesi*, Değişim Yayınları, İstanbul.

Keskin, Uğur (2017) “Sürdürülebilirlik Yaklaşımının Düalist Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi”, (Bildirisi), *International Conference on Science and Education*, 26-29 Ekim 2017, Antalya, ss. 162-166.

Keykavus, (2008) *Kabusname*, (Haz. Hasan Ahmet Gökçe), Lacivert Yayıncılık, İstanbul.

Kulaksızoğlu, Işın Baral, Yücel, Nurullah, Ak-yüz, Hatice Kübra, Ekşioğlu, Nur Ravza (Ed.) (2012) *Yaşlıya Psikolojik Destek El Kitabı*, İBB Basımevi, İstanbul.

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015, Kırsal Yaşlılık Analizi, Salmat Basım Yayıncılık, Ankara.

¹⁷ Doğu dünyası kadar olmasa da Batı dünyasında da bu tür eserler yazılmıştır. Öğüt veren bu tip metinler genel olarak Fürstenspiegel veya “Prens İçin Ayna” ismiyle bilinmektedir. Pratik öğütler verme adı altında,

bu yazarlar birçok alanda olduğu gibi yaşlılık alanında da önemli katkılarda bulunmuşlardır (İbn Zafer, 2009: 26).

Laeritos, Diogenes (2017) *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev. Candan Şentuna), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Lehr, Ursula (1994) *Yaşlanmanın Psikolojisi*, (Çev. Neylan Eryar), Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, İstanbul.

Mevlana, (2005) *Mesnevi'de Geçen Bütün Hikâyeler*, (Haz. Mehmet Zeren), Hazen Yayınları, İstanbul.

Molla Cami, (2004) *Salaman ve Absal*, (Haz. Sadık Yalsızuçanlar), Timaş Yayınları, İstanbul.

More, Thomas (2003) *Utopia*, (Çev. İbrahim Yıldız), Ütopya Yayınevi, Ankara.

Özkan, Suat (1996) *Kırık Leblebi Dedeler*, Leman Yayınları, İstanbul.

Özkan, Suat (ty.) *Kırık Leblebi Dedeler 2*, Leman Yayınları, İstanbul.

Özkan, Suat (2004) *Kırık Leblebi 3*, Leman Yayınları, İstanbul.

Özkan, Suat (2014) *Kırık Leblebi*, Aya Kitap Yayınları, İstanbul.

Platon, (2010) *Devlet*, (Çev. Sultan Berker), Athena Yayınları, İstanbul.

Sultan Murat Han, (1978) *Fatih Sultan Mehmede Nasihatler*, Tercüman Yayınları.

Şirazi, Sadi (2005) *Gülistan*, (Çev. Kenan Sarıali-oğlu), Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.

Timuçin, Afşar (2000) *Düşünce Tarihi 1. Cilt*, Bulut Yayınları, İstanbul.

Tufan, İsmail (2002) *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.

Tufan, İsmail (2003) *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak Yaşlanmanın Sosyolojisi*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Tufan, İsmail (2014) *Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Turtuşi, Muhammed B. (2011) *Siracu'l Müluk Siyaset Ahlakı ve İlkelerine Dair*, (Haz. Said Aykut), İnsan Yayınları, İstanbul.

TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) Raporları, (2003) (Haz. Sibel Kolcuoğlu, Uğraş Ulaş Tol, Önder Küçükural, Kurtuluş Cengiz), *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*, TÜBİ-TAK Matbaası, Ankara.

Uçku, Reyhan (2015) "Yaşlı Bakımında Temel Bilgiler", *Yaşlı ve Hasta Bakım Hizmetleri* (Ed. Didem Aslantaş), Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2491, Eskişehir.

Yardımcı, Mehmet (2007) *Destanlar*, Ürün Yayınları, Ankara.

Yılmaz, Engin (2005) *Dedem Korkut Hikâyeleri*, Metropol Yayınları, İstanbul.

Yükneki, Edib Ahmed Bin Mahmud (2009) *Atabetü'l Hakayık*, Ötüken Yayınları, İstanbul.